

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad-2017]

[Tiad], 2022, 6 (1): 265-293

İbrâhim (a.s) ve Ailesinin Urfa ile Olan Bağlantısı
The Connection of Ibrahim (Pbuh) and Family with Urfa

Ahmet GÜNDÜZ

Doç. Dr., Harran Üniv., İlahiyat Fak.

gunduzahmet63@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-7613-2638

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 23.01.2022
Kabul Tarihi / Accepted : 11.03.2022
Yayın Tarihi / Published : 26.06.2022
Yayın Sezonu : Haziran
Pub Date Season : June

Atıf/Cite as: Gündüz, Ahmet. " İbrâhim (a.s) ve Ailesinin Urfa ile Olan Bağlantısı". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi. 6/1 (Haziran 2022): 265-293. <https://doi.org/10.32711/tiad.1060804>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by Turnitin.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ahmet GÜNDÜZ).

Yayıncı / Published by: Mustafa YİĞİTOĞLU

İbrâhim (a.s) ve Ailesinin Urfa ile Olan Bağlantısı

Öz

Urfa'nın dinî anlamda en kabul görmüş niteliği "Peygamberler Şehri" oluşudur. Peygamberler içerisinde kendisiyle en fazla özdeşleştirildiği peygamber ise Hz. İbrâhim'dir. Urfa bölgesinin Hz. İbrâhim'in (a.s.) ailesi özelindeki bağlantısının ilmî verilere dayalı olarak ortaya konması büyük önem arz etmektedir. Böyle bir çalışma halk arasındaki inanışın ve seyyahların notlarında yer alan bilgilerin ne denli doğru olduğunu da ortaya çıkaracaktır.

Kur'an'da Hz. İbrâhim'in ailesi bağlamında Urfa bölgesine dair açık bir isim geçmemektedir. Ancak Tevrat ve İncil'de bazı ayrıntılar yer almaktadır. Bu bilgiler arkeolojik veriler, tarihî bilgiler ve ilmî disiplinler göz önüne alınarak yorumlandığında konu açığa kavuşmaktadır. Buna göre Hz. İbrâhim'in ve ailesinin Urfa, Harran, Suruç ve eskiden Harran'a bağlı olan 'Aynu'l-'Arûs arasında son derece yakın bir ilişkisi vardır. Babası, amcaları ve dayıları bu bölgede yaşamıştır. Hz. İbrâhim'in doğumu, ateşe atılması ve ilk evliliği buralarda olmuş, hicreti de bu bölgeden başlamıştır. Oğlu İshâk ve torunu Ya'kûb'un bölge ile bağı sıhriyet yoluyla devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Peygamber, İbrâhim, Urfa, Harran, Tevrat, Kur'an.

The Connection of Ibrahim (Pbuh) and Family with Urfa

Abstract

The most accepted characteristic of Urfa in terms of religion is that it is the "City of Prophets". The prophet the city is most identified among the prophets is Prophet Abraham. It is extremely important to reveal the connection of the Urfa region with the family of Prophet Abraham (PBUH), based on scientific data. Such a study will reveal how true the belief among the people and the information contained in the notes of the travelers are.

No clear name for this region in the context of Prophet Abraham's family is stated in the Koran. However, there are some details in the Torah and the Bible. If, this information is interpreted by considering archaeological data, historical information and scientific disciplines, the subject becomes clear. Accordingly, Prophet Abraham and his family have a very close relationship between Urfa, Harran, Suruç and 'Aynu'l-'Arus, which was formerly a part of Harran. His father, paternal and maternal uncles lived in this region. Prophet Abraham's birth, thrown into the fire and his first marriage took place here, his migration started from this region. His son Ishaq and his grandson Jacob's bonds with the region have continued through his relatives-in-law.

Keywords: History, Prophet, Abraham, Urfa, Harran, Torah, Qur'an.

Giriş

1. Hz. İbrâhim'in Nesebi

Hz. İbrâhim'in tam ismi konusunda Tevrat'da ve İncil'de ayrıntılı birtakım bilgiler bulunmaktadır. Luka incilinde şöyle bir silsile zikredilmektedir: İbrâhim b. Terah b. Nahor b. Seruk b. Reu b. Pelek b. Ever b. Şelah b. Kenân b. Arpakşat b. Sâm b. Nuh b. Lemek b. Metuşelah b. Hanok b. Yeret b. Mahalalel b. Kenân b. Enoş b. Şit b. Âdem.¹ İslami kaynaklarda da benzer bir isim silsilesi şu şekilde zikredilmektedir: İbrâhim b. Târah (Âzer) b. Nahûr b. (Sarûg/Şarug) b. Rau (Ergû) b. Fâlîğ b. Âbir b. Şâlih b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh.² Bu durum İslami kaynaklar ile Eski ve Yeni Ahid'in bu konuda örtüşüğünü göstermektedir.

Annesinin adı; Erfahşed b. Sâm'ın soyundan Tûtâ bt. Kernbâ b. Kûsâ³ veya Ebyuna bt. Efrayim b. Ergû b. Fâlîğ b. 'Âbir b. Şâlih b. Efraşed b. Sâm b. Nûh'tur⁴ Adının Nûna⁵, Nûtâ⁶, Ebyûnâ⁷, Bûnâ⁸ olduğuna dair görüşler de vardır. İsim silesinde yer alan Kernbâ b. Kûsâ rivayete göre Kûsâ nehrini kazan kişidir.⁹

İncil ve Tevrat'a göre Hz. İbrâhim'in babasının adı Terah'tır.¹⁰ İbranice yazılmış olan Tevrat'ta Terah olarak geçmekte iken, Yunanca tercümesinde Taralı, Tara veya Tahra olarak zikredilmektedir. Akadça'da ise Turahu'dur.¹¹ Ancak Kur'an'ın açık beyânında Âzer ismi geçmektedir.¹² Târeh ve Âzer şeklinde iki

¹ *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi- Yeni Yaşam Yayınları, 2009), Luka, 3: 36-38.

² Cemaluddin Abdurraman İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam fî tarihi'l-Ümem ve'l-mulûk*, thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ, Mustafa Abdulkadir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992), 1/258; Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 1/45-46; Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 1/141.

³ Cemaluddin Abdurraman İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 1/258.

⁴ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tarihu't-Taberî* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387), 1/310, 185.

⁵ Ali b. el-Hüseyin İbn 'Asâkir, *Tarihu medineti Dimeşk*, thk. Muhibbuddin Ebû Saîd (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1995), 6/171.

⁶ Şemsuddin Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mirâ'tu'z-zaman fî tevârîhi'l-'ayân*, thk. Muhammed Berakât vd. (Suriye: Dâru'r-Risâle el-Âlemiyye, 1434), 1/364.

⁷ el-Mutahhir b. Tâhir el-Makdisî, *el-Bedu' ve't-tarih* (Mısır: Mektebetu's-Sakâfeti'd-Diniyye, ts.), 3/48.

⁸ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şirî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1988), 1/161.

⁹ İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 1992, 1/258.

¹⁰ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 11: 26; Luka, 3:36.

¹¹ Ömer Faruk Harman, "Hz. İbrâhim ve Urfa", *Hz. İbrâhim ve Urfa*, ed. Metin Eriş, 2017, 129.

¹² En'âm, 6/74.

ismi olabileceği¹³ gibi, bunlardan birinin onun isim diğeri de lakabı olması da muhtemeldir.¹⁴

Tevrat'a göre Âzer'in İbrâhim dışında Nahor ve Haran (Hârân) adında iki çocuğu daha vardır. Bunların hepsi de 70 yaşından sonra dünyaya gelmiştir. Hz. İbrâhim Sâre ile Nahor ise Milka ile evlenmiştir.¹⁵ Hz. İbrâhim'in babası 205 yaşında Harran'da vefat etti.¹⁶ Harran Terah'ın yurdudur ve Rabb burayı Hz. İbrâhim'e hatırlatırken "baba yurdu" diye nitelendirmektedir.¹⁷

Hz. İbrahim'in babasının putperest biri olduğu hem Kur'an¹⁸ hem de hem de Tevrat beyanıyla sabittir.¹⁹ Kur'an'da Hz. İbrâhim'in babası olarak geçen Âzer adındaki şahıs bir putperesttir. Peygamber'in babasının putperest olamayacağı, bazı kültürlerde amcanın da baba olarak anıldığı²⁰ tezini savunanlar, Âzer'in babası değil de amcası veya üvey babası olduğu görüşünü öne sürmektedirler.²¹

Hz. İbrâhim'in babasının mesleği konusunda birçok iddia ileri sürülmektedir:

1. Bir put imalatçısıydı, hatta imal ettiği putları satmak üzere İbrâhim'e veriyordu.²²
2. Nemrud'un hizmetinde bulunan bir müneccimdi.²³
3. Sihirbazdı.²⁴
4. Yahudi kaynaklarına göre Terah Nemrud'un sarayında saygın bir kişiliği sahip üst rütbeli bir subaydı.²⁵

¹³ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme (Dâru Taybe: Beyrut, 1420), 3/289.

¹⁴ Muhammed b. Ömer Fahrudin er-Râzî, *'Ismetu'l-enbiyâ* (Kum: Menşurât el-Kutubî en-Necefi, 1406), 13/31-32.

¹⁵ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 11: 24-29.

¹⁶ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 11:32.

¹⁷ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 12:1.

¹⁸ En'âm, 6/74; Meryem, 19/46-49.

¹⁹ *Kutsal Kitap*, Yeşu, 24:2.

²⁰ Örneğin bkz. Bakara, 2/133. Burada İsmâil (a.s) Yakûb'un amcası olduğu halde ata olarak zikredilmektedir.

²¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 3/289; Muahmmmed Seyyid Tantâvî, *Tefsiru'l-vasîti li'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Dâru Nahdati Mısır, 1997), 5/108; Sa'îd Havvâ, *el-Esâs fi't-tefsîr* (Kahire: Dâru's-Selâm, 1424), 3/1698.

²² Ebu'l-Fidâ' 'Îmâduddin İsmail b. Ali, *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer* (Mısır: el-Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısıriyye, ts.), 1/13.

²³ Abdülmelik b. Hüseyin el-'İsâmî, *Semtu'n-nücûmi'l-'avâli fi enbâi'l-evâli ve'-tevâli* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 1/180.

²⁴ Ömer b. Muzaffer İbnu'l-Verdî, *Tarîh İbnu'l-Verdî* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 1/14.

²⁵ Harman, "Hz. İbrâhim ve Urfa", 129.

5. Nemrud'un hâkimiyetindeki Doğu bölgesinde²⁶ Harran ve Habur havzasında (Viranşehir-Ceylanpınar) 'Abiru (Amoriler: İbranice: אַמּוּרִי 'Ēmōrī ; Akadca: Amurrūm, Antik Yunanca)²⁷ kabilelerinin emirliğini yapıyordu.²⁸
6. Nemrud'un hazinedarıydı.²⁹

2. Doğum Tarihi ve Yeri

Bazı rivayetlere göre Hz. İbrâhim Nûh Tufânı'ndan sonra dünyaya gelmiştir. Onun doğumu ile Tufân arasında geçen zaman farkına ilişkin olarak 942, 1099, 1079, 1263, 1330 yıl gibi bazı süreler zikredilmektedir.³⁰ Başka rivayetlerde ise Hz. Peygamber'e, Nûh (a.s) ile Hz. İbrâhim arasında ne kadar bir zaman dilimi geçtiği soruldu, O da bin yıl olduğunu söylemiştir.³¹

Tevrat'ın beyanına göre; Ellasar Kralı Aryok, Goyim Kralı Tidal, Şinar Kralı Amrafel, Elam Kralı Kedorlaomer; Sevoyim Kralı Şemever'e, Gomora Kralı Birşa'ya, Bala –Soar– Kralına, Sodom Kralı Bera'ya ve Adma Kralı Şinav'a karşı savaş açtılar.³² Bu savaşlar esansında Hz. İbrâhim'in yeğeni Lût (a.s) esir düşmüştür. Savaş açan Kral Amrafel'in, Hammurabi olduğu düşüncesinde olanlar Hz. İbrâhim'in yaşadığı dönem için MÖ. 2123-1905 tarih aralığını öne sürmektedir. Bunun dışında farklı tarihlendirmeler de söz konusudur. Ancak genel olarak MÖ. 2000-1400 yılları arasında yaşadığını söylemek mümkündür.³³

Hz. İbrâhim ile ilgili en çok ihtilaf edilen konulardan bir tanesi de onun doğum yeridir. Bu konudaki farklı görüşleri ve görüş sahiplerini şöyle özetlemek mümkündür:

1. İbn Abbâs; Irak'ta Bâbil,
2. Mücâhid; Kûfe'de Kûsâ,
3. 'Ikrim; İran'da Ahvaz şehrinde es-Sûs,
4. es-Süddî; Kûfe ve Basra arasında bir yerde,
5. er-Rabî'; Irak'ta Kesker şehrinde,

²⁶ Abdullah b. Abdülaziz Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-memâik* (Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1992), 1/100.

²⁷ İbn Haldûn Abdurrahman b. Muhammed, *Tarih İbn Haldûn* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1988), 2/38-39; "Wikipedia", *Amoriler*, erişim: 02 Nisan 2022. https://tr.wikipedia.org/wiki/Amoriler#cite_note-1

²⁸ Ahmet Aslan, "Hz. İbrâhim'in (a.s.) Urfa'da Doğduğuna Dair Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *Uluslararası Hz. İbrahim (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu* (İstanbul: Nida Akademi, 2019), 1/265.

²⁹ Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-memâik*, 1/100.

³⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 1992, 1/258.

³¹ Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-memâik*, 1/100; Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbü'rî el-Hâkim, *el-Müstedrek 'ala's-sahîhayn*, thk. Mukbil b. Hâdî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 2/315; Süleyman b. Ahmed et-Tabarânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Tarik b. 'İvadillah, Abdullah b. Muhsin (Kahire: Daru'l-Haremeyn, ts.), 1/128.

³² *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 11: 1-24; 14:1-3.

³³ Daha geniş bilgi için bkz. Harman, "Hz. İbrâhim ve Urfa", 126-127.

6. İbn 'Asâkir, İbn Abbâs'tan naklen annesinin Hz. İbrâhim'i bugün Şam'ın sınırları içinde olan Berze kentinde Kasiyûn Dağı'nda sakladığını söylemektedir.³⁴ Hz. İbrâhim'in yıldızları burada gözlemlediğine dair de bir görüş bulunmaktadır.³⁵
7. Türkiye'de kazılar yapmış ve Sümerler üzerine çalışmaları olan İngiliz arkeolog Leonard Wolley (1880-1960)'e göre, Güney Irak'ta Tel el-Muğayyer denilen yerde yer alan ve geçmişte Keldânîlere ait olan Ur kentidir.³⁶
8. Babasının Harranlı olduğu, bir kıtlık sebebiyle İbrâhim'in (a.s) annesiyle Bu gün Irak'ın güneyinde yer alan Hürmüzcürd'e geldiği, bu sebeple Hz. İbrâhim'in burada dünyaya geldiği şeklinde rivayetler de yer almaktadır.³⁷
9. Vehb; Harran'da,³⁸ Ebû Hasan el-Herevî ise Hz. İbrâhim'in doğum yerine ilişkin olarak Feddân adında bir yer olduğunu söylemektedir.³⁹ Feddân geçmişte Harran idârî bölgesinde yer alan bir köydür.⁴⁰ Harran'ın 15-20 km batısında eski bir Arâmî kentidir. 1980 ihtilalinden sonra adı "Yukarı Beydaş" olmuştur.⁴¹ Tell Feddân (Fiddân) ismine benzer olarak Tivratta "Paddan Aram" kelimesi yer almaktadır. Sadece Tekvîn bölümünde Hz. İbrâhim'in İshak veya Ya'kûb adındaki oğullarının adıyla beraber Paddan (Feddân) 12 defa geçmektedir.⁴² Bu yukarı Mezopotamya'da Harran bölgesini ifade etmektedir.⁴³

Rivayete göre müneccimler Nemrud'a falan tarihlerde İbrâhim adında bir çocuk doğacak, atalarınızın dininden sapacak, putlarınızı kıracak ve tahtını yıkacak diye bilgi verdiler. Nemrut da söz konusu tarih gelince gebe kadınları

³⁴ İbn 'Asâkir, *Tarihu medineti Dimeşk*, 6/164.

³⁵ Ebû Bekir Abdullah Aybek ed-Devâdârî, *Kenzu'd-dürer ve câmi'u'l-ğurar*, thk. Bernhard Ratkhe (Mısır: İsa el-Bâbî el-Halebî, 1402), 1/119.

³⁶ İbn Haldûn Abdurrahman b. Muhammed, *Tarih İbn Haldûn* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1988), 2/38-39; "Wikipedia", *Ur*, erişim: 05 Haziran 2021. [https://tr.wikipedia.org/wiki/Ur_\(antik_kent\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Ur_(antik_kent))

³⁷ et-Taberî, *Tarihu't-Taberî*, 1387, 1/310; İbn 'Asâkir, *Tarihu medineti Dimeşk*, 6/171; İbn Sa'd, *et-Tabâkâtu'l-kübrâ*, 1/39.

³⁸ Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kerem İbnu'l-Esîr, *el-Kâmi'l-fi't-tarih* (Beyrut: Dâru'l-Küttabi'l-Arabî, 1997), 1/86; Sibî İbnu'l-Cevzî, *Mirâ'tu'z-zaman*, 1/367.

³⁹ Ali b. Ebû Bekir Ebû Hasan el-Heravî, *el-İşarât ilâ marifeti'z-ziyârât* (Kahire: Mektebetu's-Sakâfe ed-Dîniyye, 1423), 1/59.

⁴⁰ Yakut el-Hamevî Şihabuddin, *Mu'cemu'l-büldân* (Beyrut: Dâr Sâdır, 1995), 4/238; Ebû Hasan el-Heravî, *el-İşarât ilâ marifeti'z-ziyârât*, 1/21, 59; Abdülmümin Abdülhakk, *Merâsidu'l-itlâ' 'alâ esmâi'l-emkineti ve'l-bikâ'* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412), 3/1020.

⁴¹ Aslan, "Hz. İbrâhim'in (a.s.) Urfa'da Doğduğuna Dair Rivayetlerin Değerlendirilmesi", 1/282.

⁴² *Kutsal Kitap*, Tekvîn: 25:20; 28:1-9; 29:4; 31:13, 18; 33:18; 35:9, 26; 46:15.

⁴³ "Paddan Aram", *Wikipedia*, erişim: 06 Haziran 2021. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Paddan_Aram&oldid=1027115053; "Bible Map: Paddan-aram (Haran)", erişim: 05 Eylül 2021. <https://bibleatlas.org/paddan-aram.htm>.

toplayıp hapsedi. İbrâhim'in annesi bir fırsatını bulup yakınlardaki bir mağarada onu doğurdu.⁴⁴ Doğduğu yer Ur kentinde bir mağaradır.⁴⁵ Babası Hz. İbrâhim'in doğumunu gizlemiş ve hükümdar rüyaya dair olayları unutana kadar beklemiştir.⁴⁶

Her Peygamber vahyi en güzel şekilde izah etmek için kendi kavminin dilini konuşmuştur.⁴⁷ Hz. İbrâhim'in farklı diller konuşmuştur. İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivayet bunun gerekçesini şöyle izah etmektedir: Hz. İbrâhim ateşten kurtulunca şehri terk etti. Bu sırada Süryanice konuşuyordu. Harran'dan ayrılıp Fırat nehrini geçince Yüce Allah konuştuğu dili değiştirdi. Arapça karşuya geçmek anlamında olan "عبر" ('a-b-r) kelimesinden hareketle konuştuğu yeni dile 'İbrânice denilmektedir. Hz. İbrâhim kaçıp gidince Nemrud peşi sıra adamlar gönderdi, Süryanice konuşan her kimi buldularsa getirmelerini emretti. Hz. İbrâhim ile karşılaştıklarında İbrânice konuştuğu için onu tanıyamadılar.⁴⁸ Süryanice Urfa (Urhâi-Edessa) Ârâmice'sinin bir lehçesidir. İbn Hazm'a göre ilk Süreyanice konuşan kişi Hz. İbrahim'dir. Genel kabul edilen görüşe göre de Hz. İsa'nın konuştuğu dil de Gâlile Ârâmicesi'dir.⁴⁹ Süryanice, İbranice ve Arapça Mudar kabilesinin dilidir.⁵⁰ Mudar kabilesi Urfa bölgesinde, özellikle Harran'da da yaşamış, burayı bir merkez edinmişlerdir.⁵¹

1. Ur Kenti

Nemrud ve kavmi iman⁵² etmeyince Hz. İbrâhim onların inançlarını reddettiğini, bu mücadelenin onlar iman edene kadar devam edeceğini söylemiştir. Bununla birlikte iman etmeyen babasına da daha önce vaad ettiği

⁴⁴ et-Taberî, *Tarihu't-Taberî*, 1/234-235; Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-memâik*, 1/101.

⁴⁵ Arent Jan Wensinck, "İbrahim", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: M.E.B, 1993), 5/5/878-880; Ömer Faruk Harman, "Hz. İbrahim ve Urfa", *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dini Hayat* (Ankara: TDV Yayınları, ts.), 269-272.

⁴⁶ Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kerem İbnu'l-Esîr, *el-Kâmi'l-fi't-tarih* (Beyrut: Dâru'l-Küttabi'l-Arabî, 1997), 1/87.

⁴⁷ İbrâhim, 14/4.

⁴⁸ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tarihu't-Taberî* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387), 1/185; Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 5/642; İbn 'Asâkir, *Tarihu medineti Dimeşk*, 6/192.

⁴⁹ Mehmet Sadık Gür, "Süryânice", *T.D.V İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010)38:174-175.

⁵⁰ İbn Hazm, Ali b. Ahmed, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Dâru'l-Efâki'l-Cedîde), 1/31.

⁵¹ el-Kazvîni, Zekerîyya b. Muhammed b. Mahmud, *Ahbâru'l-Bilâd ve Esâru'l-İ'bâd* (Beyrut: Dâr-u Sadr, ts.), 351, 368.

⁵² Hurri-Mittanni Devleti: Eski Babil Devleti'nin 2. bin yılın ortalarında yıkılmasından sonra Güney Mezopotamya'da Kassitler Suriye'nin kuzeyi ile Kuzey Mezopotamya'da ise Hurriler hakimiyet sürmüşlerdir. Bölgede krallıklar halinde yaşamışlardır. Asurların bölgede güçlenmesiyle tarih sahnesinden silinmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 123-129.

dua sözünü yerine getireceğini söylemiştir.⁵³ Bundan sonra bulunduğu muhitten hicret etmiştir. Bazı Müslüman müelliflere göre bunun akabinde Urfa'ya gelmiş, sonrasında Mısır'a gitmiştir.⁵⁴ Ancak âyette babası için söyledikleri ile Tevrat'taki bilgiler birlikte düşünüldüğünde Hz. İbrâhim'in Harran'dan ayrılp Kenân topraklarına doğru yola çıktığı anlaşılmaktadır.⁵⁵ İbrâhim (a.s) ile ilgili Tevrat'taki malumatlarda Ur kenti, Keldânîlerin (Kildânîlerin) bir yeri olarak geçmektedir.⁵⁶ Bu bilgiler göz önüne alındığında Hz. İbrâhim'in doğduğu yerin Ur kenti olduğu anlaşılmaktadır. İbrâhim'in (a.s) Ur adındaki bir kentte dünyaya geldiğine dair Ehl-i Kitap ve Müslümanlar ittifak halindedir. Mezopotamya'daki yer isimlerinin kesin bir tespitini yapmanın zorluğu tarihsel bir gerçekliktir.⁵⁷ Bu konudaki ihtilaf söz konusu olan bu kentin Güney Mezopotamya'da mı yoksa Kuzey Mezopotamya'da mı olduğudur. Tevrat'taki bilgilerde bunun için Keldânî kaydı bulunmaktadır. Ancak milattan önceye ait Yunanca tercümelerinde bu kayıt bulunmamaktadır. Birçok araştırmacının kanaati bunun sonradan eklendiğidir.⁵⁸ Tevrat'ı çeviren Yunanlılar da Mezopotamya'yı ilk etapta Hz. İbrahim'in yaşadığı Harran civarı olarak düşünmüşlerdir.⁵⁹ Tevrat'ın İbranice olan ilk metinlerinde geçen Ur "Kaşdim (Ur Kaşdim)", sonraki dönemlerde Latince'ye yapılan tercümelerde "Keldânîler'in Ur'u" şeklinde çevrilmiştir.⁶⁰ Julius Wellhansen gibi bazı araştırmacılara göre Hz. İbrâhim'in Tevrat'ta anlatılan hayat hikâyesi çeşitli metinlerin bir araya toplanmasıyla oluşmuştur. Bunlar Ruhhan, Rlohist ve Yahvist metinlerinden alınmıştır. Ruhhan metinleri yaklaşık olarak MÖ. 400'lü yıllarda, Elohist metinler MÖ. 8. yy'larda, Yahvist metinler ise MÖ. 950 yılında yazılmıştır.⁶¹

⁵³ *Kur'ân Yolu Meâli*, Mümtehine, 60/4.

⁵⁴ Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman el-'Uleymî, *el-Ünsu'l-celîl bi tarihi'l-Kudsî ve'l-Halîl*, thk. Adnan Yunus Abdulmecid Ebû Tebbâne (Amman: Mektebetu Dandîs, 1420), 1/110.

⁵⁵ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 11:32; 12:4-5.

⁵⁶ *Kutsal Kitap*, Nehmeya, 9:7; Tekvîn, 11:27-28, 31; 15:7.

⁵⁷ Bu konu geniş bilgi için bkz. Cuma Karan, "Mezopotamya'daki Yerlerin İsim ve kökenlerinin Tespitindeki Zorluklar ve Silvan İsmi Üzerindeki Tartışmalar Örneği", *Uluslararası Silvan Sempozyumu Kitabı*, (Mardin: Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2012), 685-699.

⁵⁸ Muazzez İlmiye Çığ, *İbrahim Peygamber Sümer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre* (İstanbul: Kaynak, 1997), 76 (William Foxwell Albright, *Von der Steinzeit zum Christentum. Monotheismus und geschichtliches Werden*, [İsrail; 1969], s. 237'den naklen).

⁵⁹ Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıçtan Perslere Kadar*, s. 12.

⁶⁰ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 11:27; Ömer Faruk Harman, "İbrahîm", *T.D.V İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012)21:267-268.

⁶¹ Harman, "Hz. İbrahim ve Urfa", 122.

Bazı ilim adamları tarafından Ur kenti yani Ur Kaşdim (İbranice: אור כַּשְׁדִּים 'Ur Kaşdim) Güney Mezopotamya'da Irak'taki Nasiriyah yakınlarındaki Tell el-Muğayyar olarak kabul edilmektedir. Bu görüşü ilk olarak Henry C. Rawlinson (1810–1895) ortaya atmıştır. Bunu bir doktrin haline getiren ise bölgede 1927 yılında kazı çalışmaları yapan Leonard Woolley'dir (1880-1960)⁶². Bu kabul çerçevesinde ve bazı hesaplar dairesinde Papa II. John Paul 5-8 Mart 2021 tarihlerinde buraya birtakım ziyaretlerde bulunmakla Hıristiyan dünyasının görüşünü etkilemeye çalışmıştır.

Leonard Woolley'e göre burası MÖ. 9. Yüzyılda Keldânîlerin yerleştiği bir Sümer kentiydi. Oysa bu düşüncesi Ur kentinin Kuzey Mezopotamya'da olduğuna dair geleneksel anlayışla uyusmamaktadır.⁶³ Zira Maimonides (Musa b. Meymûn) (MS.1138-1204) ve Titus Flavius Josephus (Yusuf b. Matityâhu) (MS. 37-100), Musa b. Nehmân (MS. 1194-1270) gibi Yahudi filozoflarına göre burası Kuzey Mezopotamya'da b günkü Güneydoğu Anadolu bölgesinde bir yerdir.⁶⁴

Tevrat; Hz. İbrahim ve Nahor'un babası olan Terah'ın Fırat ırmağının ötesinde yaşamış olduğunu, İbrahim'in ırmağın öteki yakasından alınıp Kenân diyarına getirildiğinden bahsetmektedir.⁶⁵ İncil'de hiçbir kayıt olmaksızın "Nehrin Ötesi" ifadesi zikredildiğinde, bundan Fırat Nehri anlaşılmalıdır. Buna göre "Nehrin ötesi" ifadesi Sümerler'in Ur kenti ve İsrail'in coğrafi konumu açısından düşünüldüğünde bir uyumsuzluk oluşmaktadır. Zira Fırat, bu coğrafi konumlar için Batı'da yer almaktadır. Bu da Hz. İbrâhim'in Kenân diyarına Yukarı Mezopotamya'dan geldiğini göstermektedir. Zira Keldânîler'in Ur kenti aşağı Mezopotamya yani Güney Mezopotamya'da kalmaktadır.⁶⁶

Suriye'de Fırat'ın Batı'sındaki Tell Harîrî adı verilen Mari Antik Kenti'nde⁶⁷ 1936'dan itibaren yapılan kazılarda Kral Zimrilim'e ait 20 civarında çivi yazılı tablet bulunmuştur. Tarihçi ve Sümerolog Muazzez İlmiye Çığ, bu belgelere dayanarak Ur Kasdim olarak işaret edilen yerin Mezopotamya'nın Güney'inde değil, bilakis Harran civarında bir yer olması gerektiğini savunmaktadır.

⁶² Kaşdim İngilizceye Keldani diye tercüme edilmektedir. Bkz "Ur of the Chaldees", *Wikipedia*, erişim: 01 Temmuz 2021. [https://en.wikipedia.org/wiki/Ur_of_the_Chaldees#cite_note-2%20%E2%80%9CWikipedia%E2%80%9D.%20Ur,%20ts.%20https://tr.wikipedia.org/wiki/Ur_\(antik_kent\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Ur_of_the_Chaldees#cite_note-2%20%E2%80%9CWikipedia%E2%80%9D.%20Ur,%20ts.%20https://tr.wikipedia.org/wiki/Ur_(antik_kent)); Gary Rendsburg, "Ur Kasdim: Where Is Abraham's Birthplace?", erişim: 06 Haziran 2021. <https://www.thetorah.com/article/ur-kasdim-where-is-abrahams-birthplace>.

⁶³ "Ur of the Chaldees", *Wikipedia*, erişim: 01 Temmuz 2021.

⁶⁴ "Ur of the Chaldees", *Wikipedia*, erişim: 01 Temmuz 2021.

⁶⁵ *Kutsal Kitap*, Yeşu, 24:1-3.

⁶⁶ Rendsburg, "Ur Kasdim: Where Is Abraham's Birthplace?", erişim: 01 Temmuz 2021. <https://www.thetorah.com/article/ur-kasdim-where-is-abrahams-birthplace>.

⁶⁷ "Mari (antik kent)", *Vikipedi*, erişim: 26 Şubat 2021. [https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Mari_\(antik_kent\)&oldid=24976571](https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Mari_(antik_kent)&oldid=24976571).

Nitekim Urfa'nın eski isimleri içerisinde Urha, Ur-hai, el-Ruhâ ve Ur gibi isimler bulunmaktadır.⁶⁸

Leonard Wolley gibi Cyrus H. Gordon (1908-2001) da Tell el-Muğayyer bölgesindeki kazılara iştirak etmiştir. Ancak o, Ur kentinden Kenân topraklarına gidecek birinin Harran'da konaklaması için Ur kentinin Harran'ın Kuzey'inde olması gerektiği düşüncesini savunmaktadır. Yani Hz. İbrâhim'in Harran'a geldiği Ur kentinin Kuzey'de Fırat'a yakın bir noktada olması gerekir. Zira Woolley'in Ur kenti olduğunu iddia ettiği Tell el-Muğayyer bölgesi Kenân topraklarına gitmek için yol üzerinde olmayan, daha yukarılarda bulunan bir yerdir. Ayrıca İbrâhim (a.s) ilk etapta Ârâmîce konuşuyordu. O zamanlar bu dili konuşanlar ise Kuzey'de yoğunlaşmışlardı.⁶⁹

Arkeolog ve İncil uzmanı olan William Foxwell Albright'e göre Hz. İbrâhim Sümerler'in Ur kentinden gelmiş olsaydı, Tevrat'da buralara dair ait farklı yer isimleriyle de karşılaşmak mümkün olurdu. Ancak böyle bir durum söz konusu değildir.⁷⁰

Keldânîler Urfa bölgesine Tevrat'ın yazımından yaklaşık 600 yıl sonra hâkim olmuşlardır. Bu sebeple tercüme döneminde Ur kentine Keldânîlerin Ur'denmiştir.⁷¹ Bir Yahudi tarihi uzmanı olan Gary Rendsburg'a göre Keldânîler Güney Mezopotamya'nın yerlisi değillerdir. MÖ. 1000 yılının ortalarına doğru buraya göç etmişlerdir. Bunun öncesinde Kuzey Mezopotamya'da yaşamışlardır. Ermenilerle yaptıkları komşuluk ve onlarla olan birtakım savaşlar bunun kanıtıdır.⁷² Ayrıca Ugarit, Mari, Nuzi, Hitit ve MÖ. 2000 yıllarına ait kitabelere, çivi yazılarına göre Kuzey'de Ur adında bazı koloniler yer almıştır. Ugarit metinlerinden anlaşıldığı kadarıyla, bunlar kışın memleketleri olan Ur-a'ya dönmekteydiler. Bu sebeple Ur kentinin Harran civarında olması gerekiyor.⁷³ Nitekim Urfa'nın eski isimlerinden bazıları Orhai, Urhay, Ruha'dır.⁷⁴

⁶⁸ Çiğ, *İbrahim Peygamber*, 76-77.

⁶⁹ Cyrus H. Gordon, "Abraham and the Merchants of Ura", *Journal of Near Eastern Studies* 17/1 (1958), 28-31; Rendsburg, "Ur Kasdim: Where Is Abraham's Birthplace?", erişim: 22 Haziran 2021.

⁷⁰ Muazzez İlmiye Çiğ, *İbrahim Peygamber (Sümer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre)* (İstanbul: Kaynak, 1997), 76.

⁷¹ Aslan, "Hz. İbrâhim'in (a.s.) Urfa'da Doğduğuna Dair Rivayetlerin Değerlendirilmesi", 1/266.

⁷² Rendsburg, "Ur Kasdim: Where Is Abraham's Birthplace?", erişim: 22 Haziran 2021.

⁷³ Cyrus H. Gordon, *Common Background of Greek and Hebrew Civilizations* (Toronto: Canada by George j. McLeod Limited, 1965), 25.

⁷⁴ Harman, "Hz. İbrâhim ve Urfa", 136.

Nemrud'un künyesi Nemrûd b. Ken'ân b. Sâm b. Nûh'tur.⁷⁵ Tevrat da Nemrud'un Kûş'un oğlu olduğunu teyit etmektedir.⁷⁶

Ebu'l-Ferec'e göre tarihi Arach Urhay (Edessa/Urfa), Satik (Seleucin) ve Nisibis (Nusaybin) Nemrut b. Kûş'un inşa ettiği şehirler arasındadır.⁷⁷ Nemrut'un künyesinde yer alan Kûş ismi bölgenin Keldânîlerin Ur'u değil o dönem bölgede hüküm süren Kaşşîler'in (Kassitler) Ur'u olduğunu göstermektedir.⁷⁸ Nemrud Kaşî kavmine mensup ve onlar adına bölgede hüküm süren biridir.⁷⁹ el-Cezîre ve Irak bölgesinde hüküm sürmüşlerdir. Kaşşîlerin (Kassitler) hâkimiyetine MÖ. 1162 yılında Asurlar son vermişlerdir.⁸⁰

2. Hz. İbrahim ve Harran

Anadolu'daki Asur Ticaret Kolonileri (MÖ.1900), Mari (MÖ.1700) ve Hitit (MÖ. 1500) metinlerinde "Harran" ismi bir yer adı olarak geçmektedir.⁸¹ Rivayete göre Harran, ismini onu inşa eden Hz. İbrâhim'in kardeşi ve Lût'un (a.s) dedesi olan Hârân'dan almıştır. Bazılarına göre burası tufandan sonra kurulan ilk şehirdir.⁸²

2.1. Ârâmîler

Harran geçmişte Batı Sâmi Ârâmîleri ve Amorileri'nin önemli bir merkeziydi.⁸³ MÖ. 2000'li yıllarda kökenleri Sâmi dayanan Amoritler, Suriye'nin kuzeyine ve Mezopotamya'ya bazı akınlar düzenlemişlerdir. Bu akınlar Mısır'a kadar

⁷⁵ et-Taberî, *Tarihu't-Taberî*, 1387, 1/234; İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 1992, 1/259; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmi'l-fi't-tarih*, 1997, 1/74; Alaaddin Ali b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbu't-tevîl fi me'ânî'tenzîl*, thk. Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415), 3/229; Nizamuddin el-Hasan en-Nîsâbü'rî el-Kummî, *Çarâibu'l-Kur'ân ve reğâibu'l-Furkân*, thk. Zekeriyya 'Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416), 5/32; Ebu't-Tayyib Muhammed Siddik Hasan Hân, *Fethu'l-beyân fi mekâsidi'l-Kur'ân* (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1992), 2/102.

⁷⁶ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 10:6-12. ayrıca bkz Tekvîn, 10:8; 1.Tarihler, 1:10; Mika, 5:6.

⁷⁷ Ebu'l-Ferec İbnu'l-İbrî, Gregory Bar Habraeus. *Ebu'l-Ferec Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul. II Cilt (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1945), 1/175.

⁷⁸ Şemsettin Günaltay, *Yakın Şark Elam ve Mezopotamya* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987), 525-527; Erol Sever, *Asur Tarihi* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996), 46-51; Adnan Çevik, *İlkçağlardan Orta Çağın Sonuna Kadar Midyat ve Yöresi (Makalelerle Mardin I Tarih- Coğrafya)* (İstanbul, 1997), 105 vd.; Hayat Erkanal, *Mezopotamya'ya Açılan Kapı: Nusaybin" (Makalelerle Mardin I Tarih-Coğrafya)* (İstanbul: 2007), 1 vd. Kassitler konusunda daha geniş bilgi için bkz. Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi*, 117-123

⁷⁹ et-Taberî, *Tarihu't-Taberî*, 1387, 1/232-267; Aslan, "Hz. İbrâhim'in (a.s.) Urfa'da Doğduğuna Dair Rivayetlerin Değerlendirilmesi", 1/270-272.

⁸⁰ Günaltay, *Yakın Şark Elam ve Mezopotamya*, 535; Sever, *Asur Tarihi*, 1996, 50.

⁸¹ Aynur Özfirat, *Eskiçağda Harran* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1994), 35.

⁸² İbn Haldûn Abdurrahman b. Muhammed, *Tarih İbn Haldûn* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1988), 5/248; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Sahîh ve da'îf tarih et-Taberî*, thk. Muhammed b. Tahir el-Berzencî (Dimeşk: Dâr İbn Kesîr, 2007), 6/225; İbn Ma'sûm Sadruddin el-Medenî, *et-Tîrâzu'l-evvel* (Müessesetü lî âli'l-Beyt lî İhyâi't-Turâs, ts.), 7/274; Yakut el-Hamevî Şihabuddin, *Mu'cemu'l-büldân*, 2/69.

⁸³ Harman, "Hz. İbrâhim ve Urfa", 126.

ulaşmıştır. Bunların bir neticesi olarak Ugarit, Qatana, Nahor, Hanan Mari gibi Amoritlere ait şehirler ortaya çıkmıştır. Amoritlerin başkenti ise Babil kenti olmuştur. Bu akınlar neticesinde merkezî bir hal alan yerlerden biri de Harran'dır. İncelemeler sonucunda bunlara ait kabile başkanlarının bu dönemde Harran'da buldukları anlaşılmaktadır. Zira Yakub/Yakob; Abram/Abam-Ram ve Benyamin/Bünyamin gibi isimler onlara ait isimlerdir.⁸⁴

Ârâmîler Eski Ahitte Harran civarında yaşayan bir topluluk olarak tanıtılmaktadırlar. Ârâmîce, Sâmililerin konuştuğu bir dildir. Bugün Güneydoğuda özellikle Mardin'de konuşulan Süryanice de bu dilin bir koludur.⁸⁵ Soyları Hz. İbrâhim'e dayanan İsraililerin ataları Ârâmîce konuşmaktaydı. Buna atıfta bulunan Tevrat şöyle demektedir: "Sonra Tanrının RAB'bin önünde şu açıklamayı yapacaksınız: 'Atam göçebe bir Aramlı'ydı. Sayıca az kişiyle Mısır'a gidip orada yaşamaya başladı. Orada büyük, güçlü, kalabalık bir ulus oldu.'⁸⁶

Tevrat Fırat ve Dicle arası için iki nehir anlamında "Aram-Naharayim" ifadesini kullanmakta, Hz. İbrâhim'in kardeşi Nahor'un yaşadığı yer olduğunu zikretmektedir⁸⁷ Tevrat'tan anlaşıldığı kadarıyla burası Harran'dır. Benzer şekilde bugün Harran'a yakın olan Tell Fiddân Köyü⁸⁸ için de "Paddan Aram" ifadesi geçmektedir. Bu ifadenin bulunduğu âyetlerde Harran kaydına bazen açıkça yer verilmektedir.⁸⁹

Hz. İbrahim ile bağlantılı olarak Harran'ın civar yerlerinde yer alan bazı yerleşim yerlerinin de Hz. İbrahim'in torunlarına atfedilmesi, Hz. İbrahim'i böyle ilişkisini daha da güçlendirmektedir.⁹⁰

2.2. Paddan Aram

⁸⁴ Muazzez İlmiye Çığ, *İbrahim Peygamber Sümer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre* (İstanbul: Kaynak, 1997), 81-82.

⁸⁵ "Aramiler", *Wikipedi*, erişim: 09 Nisan 2021. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Aramiler>.

⁸⁶ *Kutsal Kitap*, Tesniye, 26:5.

⁸⁷ *Kutsal Kitap*, 24:10. Aram-Naharayim ifadesi için ayrıca bkz. Tesniye 23:4; Hakimler, 3:8, 10; 1.Tarihler 19:6; Mezmur, 60:1.

⁸⁸ Harran'ın 15-20 km batısında eski Arâmî kenti olan Tell Feddân (Fiddân) köyü bulunmaktadır. 1980 ihtilalinden sonra buranın adı "Yukarı Beydaş" olmuştur. Aslan, "Hz. İbrâhim'in (a.s.) Urfa'da Doğduğuna Dair Rivayetlerin Değerlendirilmesi", 1/282.

⁸⁹ *Kutsal Kitap*, Tekvîn: 25:20; 28:1-9; 29:4; 31:13, 18; 33:18; 35:9, 26; 46:15.

⁹⁰ Geniş bilgi için bkz. Cuma Karan, *Diyâr-ı Bekr ve Müslümanlarca Fethi*, (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2014), 58-59.

Tevratta'ki "Paddan Aram" yukarı Mezopotamya'da Harran bölgesini ifade etmektedir.⁹¹ Bu kelime Tekvîn bölümünde Hz. İbrâhim'in İshak veya Ya'kûb adındaki oğullarının adıyla ilişkili olarak 12 defa geçmektedir.⁹² Paddan, Ârâmîce engebesiz, düz arazi anlamındadır.⁹³ Bu isimlendirme bölgenin mevcut haliyle de aynen uyuşmaktadır. Zira Harran tam bir ova şeklindedir.

İslami fetihler sonrasında "Paddan" kelimesi Arapçaya Fiddân (Feddân) olarak geçmiştir. Tarihte merkezi Harran olan Feddân adında küçük Ârâmî kenti burada hayat bulmuştur. M. 900 yıllarda Âşûriyyûnların (Asurlular) birçok devleti ortadan kaldırmasıyla varlığı son bulmuştur.⁹⁴

Hz. İbrâhim'in kardeşi Nahor ve eşi Milka'nın oğlu Betuel burada yaşamıştır. Betuel Hz. İbrâhim'in yeğeni olduğu gibi aynı zamanda Lavan ve Rebeka'nın da babasıdır. Rebeka ise Hz. İbrâhim'in oğlu İshak'ın eşidir.⁹⁵

2.3. Hz. İbrâhim'in Harran Bölgesinden Hicreti

Bir görüşe göre Hz. İbrâhim'in tebliği Harran'da başlamıştır. Zira o Haran'dan Kenân'a gitmiştir.⁹⁶ ed-Diyârbekrî'ye göre hicreti esnasında önce Harran'a gelmiştir. Burada bir müddet kalmıştır. Bu sırada babası vefat etti. Sonrasında Ruhâ'ya (Urfa) geldi, akabinde Şâm'a gitti. Ancak burada kıtlık olduğunu görünce Mısır'a gitti. Bu arada Mısır'a hâkim olan Firavun, Sâm b. Nûh'un soyundan olan Sinân b. 'Alvân'dı. Sonrasında Şâm ve Filistin'e gitti. Kendisi Filistin'e yerleşti, bu topraklara beraberinde gelen Lût (a.s) ise Ürdün'e yerleşti. Yüce Allah onu Sodom halkına risâlet göreviyle gönderdi.⁹⁷

Hz. İbrâhim'in Harran'da yaşadığına dair hem İslam kaynakları hem de Ahd-i Kadîm'deki bilgiler birbirini desteklemektedir. Tevrat Harran'a geliş sebebine ilişkin bir açıklama yapmamaktadır. Babası Tareh'in Kenân diyarına gitmek için oğlu İbrâhim ile İbrâhim'in eşi Sâre ve Hârân'ın oğlu olan Lût'u yanına aldığı, bu vesileyle Harran'a geldiğini haber vermektedir.⁹⁸ Tareh'in diğer oğlu Nahor'un bu yolculuğa iştirak ettiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır.

⁹¹ "Paddan Aram", *Wikipedia*, erişim: 06 Haziran 2021; "Bible Map: Paddan-aram (Haran)", erişim: 08 Temmuz 2021.

⁹² *Kutsal Kitap*, Tekvîn: 25:20; 28:1-9; 29:4; 31:13, 18; 33:18; 35:9, 26; 46:15.

⁹³ Aslan, "Hz. İbrâhim'in (a.s.) Urfa'da Doğduğuna Dair Rivayetlerin Değerlendirilmesi", 1/282.

⁹⁴ Taha Bâkır, *Mukaddime fi tarihi'l-hadârâti'l-kadîme* (Bağdat: el-Varrâk, 2009), 1/543.

⁹⁵ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 24:1 vd.

⁹⁶ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tunusî İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye, 1984), 17/93-94.

⁹⁷ ed-Diyârbekrî, *Tarihu'l-hamîs*, 1/185; *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları, 2009), Tekvîn, 13: 8-15.

⁹⁸ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 11:27-31.

Oysa Tevrât'taki başka yerde Harran için, Nahor'un yaşadığı yer⁹⁹ olarak bahsedilmektedir.¹⁰⁰

İbrâhim (a.s) Harran'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bunun bir sebebi kuraklık olabilir.¹⁰¹ Ahd-i kadîm'e göre ise Yüce Allah Hz. İbrâhim'e baba yurdu olan Harran'dan hicret etmesini emretmiştir.¹⁰²

Hz. İbrâhim babasının ve kavminin imanından ümit kestikten sonra babasını Harran'da bırakıp hicret etmiştir.¹⁰³ Tevrât'a¹⁰⁴ ve diğer birçok kadim kaynağa göre Hz. İbrâhim ilk hicret ettiğinde 75 yaşlarındaydı.¹⁰⁵ Babası 205 yaşında Harran'da vefat etti;¹⁰⁶ ancak Sâmirî Tevrat'ına göre 145 yaşında vefat etti.¹⁰⁷ Yahudi Bilginlerden Raşi'ye göre; Hz. İbrâhim'in babasını yaşlılığında bırakıp gitmek suretiyle bir nezaketsizlik gösterdiği imajını oluşturmamak için, Tevrat babasının Harran'da ölümünü İbrâhim'in (a.s) Harran'dan hicret etmesinden önce¹⁰⁸ zikretmektedir.¹⁰⁹

2.4. Hz. İbrâhim'in Oğulları ve Harran

Hz. İbrâhim'in Harran'dan ayrılıp Kenân bölgesine gittikten sonra bile burayla olan irtibatı devam etmiştir. Bu durum oğlu İshak ve torunu Yakub'un evlilikleriyle ve yaşanan diğer bazı olaylar ile son derece ilintili bir konudur. Zira kendisi ve oğlu İshak bu konuda bizzat yönlendirici olmuşlardır.

2.4.1. İshâk

İshâk (a.s) Hz. İbrâhim'in Sâre validemizden olan ilk çocuğudur. Hz. İsmâil Mekke'de Hz. Hacer ile birlikte büyümüş, İshâk (a.s) ise babası Hz. İbrâhim'in yanında Kenân diyarında bulunmuştur. İshak'ın (a.s) evlilik zamanı gelince Hz. İbrâhim'in yaşı epey ilerlemişti. İşlerinden sorumlu olan kâhyasını çağırıp, oğluna Kenân diyarından kız istemeyeceğine dair ona yemin ettirdi. Bunun yerine ata diyarı olan Harran'dan kız isteme sözü aldı. Kâhyası Hz. İbrâhim'in

⁹⁹ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 24:10.

¹⁰⁰ Harman, "Hz. İbrahim ve Urfa", 120.

¹⁰¹ Çığ, *İbrahim Peygamber Sümer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre*, 84.

¹⁰² *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 12:1-5.

¹⁰³ Meryem 19/46-49; Enbiyâ 21/71; 'Ankebût 29/24-26; Sâffât 3 7/99.

¹⁰⁴ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 12:4.

¹⁰⁵ İbn Beşir el-Ezdî Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi, 1423), 3/380; Mahmut 'Amr ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâkiki ğavâmisi't-Tenzîl* (Beyrut, 1997), 3/451; es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-beyân*, 5/207.

¹⁰⁶ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 11:32.

¹⁰⁷ Harman, "Hz. İbrâhim ve Urfa", 129.

¹⁰⁸ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 11:27. Ayrıca bkz. Elçilerin İşleri, 7:1-4.

¹⁰⁹ Harman, "Hz. İbrâhim ve Urfa", 123-124.

kardeşi Nahor ve eşi Milka ile oğulları Betuel'in yaşadığı Aram-Nahrayim yani bugünkü Harran'a geldi. Betuel'in kızı Rebeka ile karşılaştı. Omuzunda testi ile su götüren Rebeka'dan su istedi. O da hem kendisine su verdi hem de onun develerine su taşıdı. Bu iyiliğin karşısında kendisine hızma, bilezik vb. hediyeler verdi. Rebeka'nın erkek kardeşi Lavan'ın da buyur etmesiyle geceyi evlerinde geçirdi. Kâhya gelişine dair gerekçeyi onlara anlattı, Rebeka'yı Hz. İshâk için eş olarak alıp geri döndü. İshak (a.s) Rebeka ile, annesi Sâre'nin ikamet ettiği yerde evlendi.¹¹⁰

2.4.2. Ya'kûb

Ya'kûb b. İshâk, Hz. İbrâhim'in torunudur. Hz. İshak'ın evliliğinde yaşanan hadiselerin bir benzeri Ya'kûb'un (a.s) evliliğinde de yaşanmıştır. İshâk (a.s) da Ya'kûb'un Kenânlı kızlarla evlenmemesini istemiştir. Bu manada ona nasihatte bulunmuştur. Paddan Aram'da (Harran) ikamet etmekte olan dedesi Betuel'in evine gitmesini, dayısı Lavan'ın kızlarından biriyle evlenmesini istemiştir. Bunun üzerine Ya'kûb (a.s) Harran'a doğru yola çıktı. Atalarının diyarına geldiğinde bir kuyunun yanında duraksadı. Buradaki çobanlara nereli olduklarını sorunca Harran'lı oldukları cevabını aldı. Sonra atası İbrâhim'in Kardeşi Nahor'un torunu, kendisinin ise dayısı olan Lavan'ı sordu. Bu sırada Lavan'ın kızı olan Rahel de geldi. Lavan'dan kızını isteyen Ya'kûb (a.s), Lavan'ın Lea ve Rehal adındaki kızlarının her biri için yedişer yıl dayısı Lavan'a hizmet etti ve bunun neticesinde kızlarıyla evlendi. Rahel'in ilk çocuğu Harran'da dünyaya gelen Hz. Yûsuf'tur. Hz. Ya'kûb Harran'da kaldığı süre içerisinde çokça mal sahibi oldu ve zenginleşti.¹¹¹

Ya'kûb'un (a.s) Harran'a geliş sebeplerinden biri de kardeşi Esav ile yaşadığı bir takım anlaşmazlıklardır. Tevrat'ın iddiasına göre İshâk (a.s) büyük oğlu Esav'ı kutsamak istemiştir. Ancak yaşlandığı için artık gözleri görmüyordu. Ya'kûb annesi Rebeka'nın da akıl vermesi ile Ya'kûb kendini Esav diye tanıttı. Hz. İshâk da onu kutsadı, ailenin idaresini ona verdi. Esav bunu öğrenince büyük bir husumet duydu. Olayın sonuçlarından endişelenen Rebeka oğlu Ya'kûb'un dayısı olan Harran'daki kardeşi Lavan'ın evine kaçmasını istedi.¹¹² İbn Abbas'tan gelen bir rivayette de Hz. Ya'kûb'un Harran'a geldiğine ve burada bir hastalığa yakalandığına; ayrıca buranın meliki ile yaşadığı bazı sıkıntılara dair bilgiler bulunmaktadır.¹¹³

¹¹⁰ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 24:1 vd.

¹¹¹ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 28, 29, 30, 31.

¹¹² *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 27.

¹¹³ Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. 'Aşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 1/183; Fahrudin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 8/292; İsmail b. Muhammed el-'Adûnî, *el-Feyzû'l-cârî bi şerhi Sahîh İmâm el-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Kemâl el-Müttahide, 1439), 799.

3. 'Aynu'l-'Arûs

İbrâhim (a.s) ile ilişkilendirilen yerlerden birisi de 'Aynu'l-'Arûs'tur. Eski kaynaklarda burası Harran'ın bir köyü olarak zikredilmektedir.¹¹⁴ 'Aynu'l-'Arûs (Gelingözü/Gelinpınarı) Harran'a yaklaşık 15 km uzaklıktadır. Buranın eski isimlerinden biri 'Aynu'z-Zehbâbiyye'dir.¹¹⁵

Burada bazı tepeler ve bir takım arkeolojik kalıntılar bulunmaktadır. 1908 Yapılmış olan eski bir su değirmenin kalıntıları halen mevcuttur. İngiliz polisiye yazar Agatha Mary Christie arkeoloji araştırmacısı kocası Sir Malone 1935 yılında 'Aynu'l-'Arûs bölgesine uğradı. "Gel Bana Nasıl Yaşadığını" adlı hatıratında buradan bahsetmektedir. Bölgeye seyahati esnasında Haleb, Rasu'l-'Ayn (Ceylanpınar), Belîh ve Fırat Nehirleri'ne uğramıştır. Hatıralarında 'Aynu'l-'Arûs için özel bir başlık açmıştır. Bu bölgeden bahsederken¹¹⁶ Tel Cîdel'den,¹¹⁷ suyun maviliğinden, nostaljik görünümünden ve ilerde bu suyun Belih Nerhri'ne dökülmesine yer vermektedir.¹¹⁸

Daha önceki dönemlerde burada Fransız Doğu Ordusu için bir askeri havaalanı ve bir kışla inşa edilmiştir.¹¹⁹ 1940'lı yıllarda II. Dünya Savaşı döneminde İngiliz istihbaratı ses sanatçısı Asmahan'¹²⁰ bölgedeki nüfuzu, Almanlara karşı olan müttefik güçlere yönlendirmek için ziyaret adı altında buraya göndermiştir.

3.1. İbrâhim'in (a.s) ve Sâre'nin 'Aynu'l-'Arûs İle İrtibatı

Hz. İbrâhim Nemrud'un ateşinden kurtulunca ona birçok kişi iman etti. Bir görüşe göre kendisine ilk iman eden kardeşi Hârân'ın (Haran) oğlu Lût'tur (a.s). Kardeşi Nahor da kendisine iman etmiştir. Bu kişi Lokmân'ın (a.s) dedesidir.¹²¹ Hanımlardan ilk iman eden kişi Sâre'dir. Sonrasında Hz. İbrâhim

¹¹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdat ve zuyûlih* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417), 21/38.

¹¹⁵ Yakut el-Hamevî Şihabuddin, *Mu'cemu'l-büldân*, 1/493; 3/9; Abdülhakk, *Merâsîdu'l-itlâ'*, 2/221. Günümüzde Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesine sınır komşusu olan Tell Abyad'ın Güney bölgesidir.

¹¹⁶ Agatha Mary Christie, *Come, Tell Me How You Live*, çev. Ekrem el-Hımsî (Bağdat: Dâru'l-Medâ, 2015), 275-286.

¹¹⁷ Bu tepe muhite ismini veren su kaynağının 5 km ötesinde yer almaktadır.

¹¹⁸ Christie, *Come, Tell Me How You Live*, 277; "عين العروس" ويكيبيديا , erişim: 12 Temmuz 2020. https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%B9%D9%8A%D9%86_%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D9%88%D8%B3.

¹¹⁹ "عين العروس" ويكيبيديا , erişim: 12 Temmuz 2020.

¹²⁰ "Asmahan", *Wikipedia*, erişim: 07 Temmuz 2021. <https://en.wikipedia.org/wiki/Asmahan>.

¹²¹ Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan ed-Diyarбекrî, *Tarihu'l-hamîs fi ehvâli enfusi'n-nefis* (Dâru Sâdir, ts.), 1/85; Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-memâik*, 1/102.

kendisiyle evlenmiştir. Hz. Sâre'nin dışında Hacer validemizle ve Ketûre adındaki bir hanımla da evlenmiştir.¹²²

Osmanlı Sâlnâmeleri'ndeki kayda göre Hz. İbrâhim eşi Sâre ile burada evlenmiş, bu sebeple bu yer Gelingözü/Gelinpınarı anlamında 'Aynu'l-'Arûs adını almıştır. Buradan çıkan su, merkeze yakın bir yerde diğer sularla birleşerek Belîh Nehri adını alır ve Fırat Nehri'ne dökülür. Yine bu kayıtlarda orada bir cami olduğu ve bu camide Hz. İbrâhim'in makamının yer aldığı bilgisi bulunmaktadır.¹²³

Sâre Hz. İbrâhim'den önce 127 yaşında bugünkü adıyla Filistin'de el-Halil kentinde vefat etti. İbrâhim (a.s) onu 400 şekel ödeyerek satın aldığı Makpela Mağarası'na defnetmiştir.¹²⁴ 175 yaşında vefat eden İbrâhim (a.s) Sâre'nin yanına defnedildi.¹²⁵ Vefat etmeden önce oğlu İshâk'ı Harran'daki kardeşi Nahor'un Betuel'den olan torunu Rebeka ile evlendirdi.¹²⁶

3.2. Hz. İbrâhim'in 'Aynu'l-'Arûs'taki Makamı ve Hz. Peygamber'in N'ali

Tarihte yaşanan farklı bazı olaylar da Hz. İbrahim'in Urfa ile ilgisini detsekler mahiyetindedir. Bunlardan biri de Ebû Hasan Ebu'l-Abbâs¹²⁷ es-Sülemî Ahmed b. Osman ile ilgilidir. Bu şahıs H. 570 yılında Cemâziye'l-âhir ayında Şam'da dünyaya geldi. Dimeşki (Şamlı) meşhur hadisçi bir ailenin çocuğudur.¹²⁸ İbn Ebu'l-Hadid, El-Meliku'l-Eşref Muzafferuddin Ebu'l-Feth Musa b. 'Âdil Ebû Bekir b. Eyyûb'un (H.635) bir müddet hizmetinde bulunmuştur. Bu arada kendisinde ailesinden miras kalan Hz. Peygamber'in n'al'i vardı. Onun bu özelliği meşhurdu. el-Hâfız b. es-Sem'ânî H. 536 yılında Şam'a geldiğinde bu n'al'i İbn Ebû Ebu'l-Hadîd Ahmed'in dedesi olan Abdurrahman'ın yanında gördüğünü söylemiştir.¹²⁹

El-Meliku'l-Eşref b. 'Âdil bu n'al'i Ebu'l-Abbâs Ahmed es-Sülemî İbn Ebu'l-Hadîd'den satın alıp ziyaret edilebilecek bir yere koymak istemiştir. Ancak o bunu kabul etmemiştir. Buna karşılık ona bir parça vermeye rıza göstermiştir. El-Meliku'l-Eşref bunun önünün alınamayacağını ve böyle bir şeyin neticesinde

¹²² *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 25:1-4; 1. Tarihler 1:32.

¹²³ Cengiz Eroğlu vd. (ed.), *Osmanlı vilayet Salnamelerinde Halep* (Ankara: ORSAM Kitapları, 2012), 140.

¹²⁴ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 23:1-30.

¹²⁵ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 25:1-10.

¹²⁶ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 24:1-67.

¹²⁷ Zekiyuddin Abdülazim b. Abdülkuvâ el-Münzirî, *et-Tekmile livefâyeti'n-nukle*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut, ts.), 3/222.

¹²⁸ Takiyuddin el-Makrîzî, *el-Mukaffâ'l-kebîr*, thk. Muhammed Y'alâvî (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2006), 1/320.

¹²⁹ Salahuddin es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, thk. Ahmet Arnavut (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi, 2000), 7/118.

n'al'in parça parça olacağını düşünerek bundan vazgeçmiştir. Bunu yerine onu 'Aynu'l-'Arûs'ta bulunan Hz. İbrâhim'in makamına tayin etti ve ona bir miktar gelir belirledi. El-Meliku'l-Eşref hem Hz. Peygamber'in n'al'i hem de Hz. İbrâhim'in makamının bir arada bulunmasını arzuladığı için böyle yapmıştır. Bu maksadını bizzat kendisi ifade etmiştir. Ebu'l-Abbâs Ahmed es-Sülemî vefat edene kadar burada yaşamıştır.¹³⁰

İbn Ebu'l-Hadîd H. 625 yılında ilkbahar veya sonbaharda 'Aynu'l-'Arûs'ta vefat etti ve burada defnolundu. Şemsuddin ve birçok kişi Muhibbuddin İbnu'n-Neccâr'dan naklen onun 'Aynu'l-'Arûs'ta Hz. İbrâhim'in makamında vefat ettiğini söylemiştir. Hz. Peygamber'in n'alini, el-Meliku'l-Eşref'e miras bıraktı. Buna çok sevinen El-Meliku'l-Eşref Dimeşk'de bir Dâru'l-Hadis inşa etti ve bu n'ali orada ziyaret edilebilecek bir muhafazanın içine koydu.¹³¹

Mescidin hâlihazırdaki (2 Haziran 2021) görevlisi Muhammed Abdül'â'in dedesi Abdül'âl el-Leylo (1925-2007)¹³² de geçmişte Şanlıurfa'da "Buluntu Hoca" diye bilinen âlim ve de bir kanaat önderi olan Abdurrahman Buluntu (1865-1958) tarafından bu makama hizmet için gönderilmiştir.¹³³

4. Harran'da İbrâhim'e (a.s) ve Ailesine Nispet Edilen Yerler

4.1. Hz. İbrâhim'e Nispet Edilenler

Bir makam olarak günümüzde de varlığını devam ettiren 'Aynu'l-'Arûs ile ilgili olarak seyahatnamesinde bilgi veren İbn Cübeyr (Ö. 614/1217), Harran'ın Hz. İbrâhim'e mensubiyetine özellikle yer vermektedir. Harran'ın son derece sıcak ve çorak bir yer olduğunu söyledikten sonra buranın saygınlığına aykırı bir şey söylediği endişesi ile şöyle demiştir; "Estağfirullah! Buranın Hz. İbrâhim'e mensubiyeti şeref olarak yeterli bir unsurdur."¹³⁴

İbn Şeddâd (Ö.632/1234) Harran'da Hz. İbrâhim ile ilgili olarak yer alan ziyaretler için şunları söylemektedir: Hz. İbrâhim'e nispet edilen bir mescit yani İbrâhim Halil Mescidi ve içerisinde Hz. İbrâhim'in sırtını yasladığı söylenen bir kayanın olduğu ikinci bir mescit bulunmaktadır.¹³⁵ Harran, geçmişte Sabîlerin

¹³⁰ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, 7/118; Hatîb el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdat ve zuyûlih*, 21/37-38.

¹³¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdat ve zuyûlih*, 21/37-38; el-Makrîzî, *el-Mukaffâ'l-kebîr*, 1/320.

¹³² 'Aynu'l-'Arûs İbrahim Halil Mesci İmamı Muhammed Abdül'â, "Harran Üniv. İlahiyat Fak Olarak 'Aynu'l-'Arûs Ziyareti (02 Haziran 2021)".

¹³³ İbrahim Halil Mescidi İmamı Muhammed Abdül'â, "Harran Üniv. İlahiyat Fak Olarak 'Aynu'l-'Arûs Ziyareti (02.06.2021)".

¹³⁴ İbn Cübeyr Muhammed b. Ahmed, *Rihletu İbn Cübeyr* (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, ts.), 197.

¹³⁵ İbn Şeddâd İzzeddin Ebû Abdullah, *el-'Alâku'l-hatîra fi zikri umerâi'ş-Şâm ve'l-Cezire*, thk. Yahya Zekeriyya 'Abbâde (Şam: Vezâratu İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 1991), 2/42.

memleketiydi. Buradaki bir tepede ibadethaneleri vardı ve bunu Hz. İbrâhim'in adına nispet etmekteydiler.¹³⁶

Bugün Harran'da Rebeka Kuyusu adıyla Hz. İshâk'ın eşi Rebeka'ya nispeten bir kuyu bulunmaktadır.¹³⁷ Burası etrafı nahit (yontma beyaz) taşlarla örülü ve içerisine basamaklarla inilen bir yapıdır. Rebeka'nın kuyudan su getirip İbrâhim (a.s) kâhyasına vermesi hadisesi, Urfa yöresine gelen batılı seyyahların da dillendirdiği bir konudur. Bunlardan Barkley ve Oliver yörede kızların hızma takışlarını bu konuya atfen zikretmektedirler.¹³⁸

4.2. Hz. İbrâhim'in Aile Efradının İsmiyle Benzeşen Yerler

Tevrat'ın Tekvîn, 11:10 bölümünde İbrâhim'in (a.s) babası Terah, dedesi Nahor, dedesinin dedesi Serug, Serug'un dedesi Pelek ile erkek kardeşleri Hârân ve Nahor gibi akrabalarına dair bazı isimler geçmektedir.¹³⁹ Urfa bölgesinde bu isimleri bizzat veya benzer şekilde anımsatan yer isimleri bulunmaktadır.

MÖ. 1900-1880'le ilişkin Asur ve Mari Metinleri'nde Harran ismi geçmektedir. Bu bir görüşe göre Hz. İbrâhim'in kardeşi Hârân'dan gelen bir isimdir. Ayrıca Til Nahiri diye bir ismi de geçmektedir ki bu Nahor kelimesini anımsatmaktadır. Harran'ın yeri bilinmektedir. Ancak Til Nahiri'nin yeri henüz tespit edilememiş olup, Harran bölgesinde olduğu sanılmaktadır. Harran bölgesinin batı kısımlarında Serug şehri, Habur Irmağı'nın Fırat'a karıştığı yerde ise Paliga diye bir yerin varlığı kanıtlanmıştır. Hz. İbrâhim'in babası olan Terah ismini anımsatan Turah, Torah şeklinde yer isimleri mevcuttur.¹⁴⁰

Yahudi tarihi uzmanı Gary Rendsburg'a göre de özellikle Terah'ın babası Nahor ve büyükbabası Serug'un isimleri Urfa bölgesindeki şehir isimleriyle yakından alakalı isimlerdir. Urfa'nın 45 km güneyindeki Suruç ilçesi adını Hz. İbrâhim'in babasının dedesi olan Seruk b. Reu'dan (Seruğ/Serug) almıştır. Süryani kaynaklarında da bu isme çokça rastlanılmaktadır.¹⁴¹

¹³⁶ eş-Şerîf el-İdrîsî Muhammed b. Muhammed, *Nüzhetu'l-müştâk fi ihtirâki'l-âfâk* (Beirut: Alemu'l-Kütüb, 1409), 2/664; Ebu'l-Fidâ' İmâduddin İsmail b. Ali, *Takvîmu'l-büldân* (Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1427), 318.

¹³⁷ Adnan Demircan, "Peygamberler Şehri Urfa", *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dini Hayat*, ed. Yusuf Ziya Keskin (Ankara: TDV, 2011), 89.

¹³⁸ Elnure Azizova, "İbrahim'in Havuzu'ndan İsa'nın Mendili'ne Oryantalizmin Edessa'sında Dini Eksen: 16.-19. Yüzyıl Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Urfa'sında Yahudi, Hristiyan ve Müslüman Kimliği Üzerine", *İslam Medeniyeti ve Tarihinde Şanlıurfa 'Osmanlı Belge ve Kaynaklarında Urfa*, ed. Kasım Şulul vd. (Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, 2018), 4/176-177.

¹³⁹ *Kutsal Kitap*, Tekvîn, 11: 20-32.

¹⁴⁰ Çiğ, *İbrahim Peygamber Sümer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre*, 81.

¹⁴¹ Rendsburg, "Ur Kasdim: Where Is Abraham's Birthplace?", erişim: 04 Temmuz 2021. <https://www.thetorah.com/article/ur-kasdim-where-is-abrahams-birthplace>; "Suruç", *Vikipedi*,

İbrâhim (a.s) babası için kullanılan isimlerden biri de Âzer'dir. Bölgede bu ismi andıran bir yer ismi de mevcuttur. Ceylanpınar ve Tel Halef mevkiine yakın olan Tell- el-Fuhayriyye'de yapılan kazı çalışmalarında; Arâmî olan Şems Nûrî'nin oğlu Hedisiî'nin (MÖ. 9. yy) Azarani'nin hâkimi ve Habur'un efendisi olduğunun yazılı olduğu bir heykel bulunmuştur.¹⁴² Sonraki dönemde Süryanice yazılan kaynaklarda yer adı olarak Azrino ifadesi de çokça geçmektedir.¹⁴³

5. XVI-XIX. Yüzyıldaki Batılı Seyyahların Notlarında Balıklıgöl Havzası

Hz. İbrâhim, Hz. İshâk, Hz. Ya'kûb, Hz. Süleymân, Hz. İsa ve Hz. İshâk'ın eşi Rebeke ile olan ilişkilendirilmesinden dolayı Urfa üç kutsal dinin mensupları tarafından hep önemsenmiş, adeta "İkinci Kudüs" gibi görülmüştür. Bu sebeple Osmanlı döneminde birçok seyyahın da uğrak yeri olmuştur.¹⁴⁴

Mevzu bahis olan seyyahlardan biri 1738'de Urfa'ya gelen İngiliz asıllı Pococke'dir. Şehrin, Arap sakinleri tarafından Urfa, Türk halkı tarafından ise Rouha (Ruhâ) diye isimlendirildiğine yer vermekte ve buranın Talmud geleneğine sadakat gösteren Yuhudiler'e göre Keldânîlerin Ateşi anlamındaki Ourcadin olduğunu söylemektedir.¹⁴⁵ Niebuhr adındaki Alman asıllı seyyah ise Pococke'den yaklaşık otuz yıl sonra Urfa'ya uğramıştır. Şehrin Ermeniler tarafından kullanılan ismin Edessa olduğunu, bu ismin Yunanlılar tarafından verildiğini; ancak Türklerin Ruhâ ismini kullandığını kayda geçmiştir. Paraglı bazı Yahudilerin ise eski yazarlara dayanarak Urcastum ismini kullandığını söylemektedir.¹⁴⁶

19. yy.'da şehre uğrayan İngiliz asıllı Buckingham belli bir eğitime sahip olan Müslüman, Yahudi ve Hıristiyanların şehrin Keldânî Ateşinin yani Hz.

erişim: 11 Mayıs 2021. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Suru%C3%A7>. Daha geniş bilgi için bkz. Antakya'nın 120. Süryani Ortadoks Patriği ve Süryânî Ortadoks Kilisesi başkanı Ignatius Aphrem I Barsoum, *Saçılan İnciler: Süryani Edebiyatı ve Bilimleri Tarihi*, çev. Matti Moosa, 2. devir. ed. (Piscataway, NJ : Gorgias Press , 2003), s: 558.

¹⁴² Özfırat, *Eskiçağda Harran*, 46-47.

¹⁴³ Aslan, "Hz. İbrâhim'in (a.s.) Urfa'da Doğduğuna Dair Rivayetlerin Değerlendirilmesi", 1/281.

¹⁴⁴ Azizova, "İbrahim'in Havuzu'ndan İsa'nın Mendili'ne", 4/170-196.

¹⁴⁵ Richard Pococke, *A Description of the East and Some Other Countries* (London: 1945), 2/159.

¹⁴⁶ Carsten Niebuhr, *Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern*, ed. Fuat Sezgin (Frankfurt, 1994), 2/409.

İbrâhim'in ateşe atıldığı yer olduğuna inandıklarını söylemektedir.¹⁴⁷ Üç semavi dinin mensuplarına göre Hz. İbrâhim buradan ayrılıp Harran'a gitmiştir. Kenân topraklarına hicret emrini alana kadar burada yaşamıştır.¹⁴⁸ Buckingham, 1173'te bölgeye uğramış olan Tudelalı Bünyamin'in sözleriyle de bu görüşünü teyit etmektedir. Yahudilerin Urfa'nın Hz. İbrâhim'in ateşe atıldığı yer olduğuna inandığını söylerken, Pococke gibi bu anlayıştaki Yahudilerin Talmudcu geleneğin mensupları olduğu kaydını düşmektedir.¹⁴⁹

İngiliz asıllı seyyahlardan biri de Badger'dir. Aynı şekilde 19. Yy.'da Urfa'ya gelmiştir. Bunun bir özelliği rahip kimliğine sahip olmasıdır. Bu sebeple söylediğinin ayrıca bir ehemmiyeti bulunmaktadır. Eski Ahid'deki isimlendirmelere dayanarak buranın Hz. İbrâhim'in doğum yeri olan Ur kenti olduğunu beyan etmektedir. Bunun için mesnet edindiği şeylerden biri de eski Süryanice el yazmalarıdır. Bunların tamamında bu şehrin adı Urhoi olarak geçmektedir.¹⁵⁰

Halk arasında Urfa kalesinin dibindeki göl Hz. İbrâhim'in ateşe atıldığı yer, kaledeki sütunlar ise Hz. İbrâhim'in ateşe atıldığı mancınıklar olarak kabul görmektedir. Bu bilgi doğru bir bilgi olmasa da mitolojik olarak halk tarafından benimsenmiş bir durumdur. Bunlar kale kapılarında veya ön cephelerinde yapılan mutat sütunlardır. Sütunlardaki Süryanice kitabeye göre MS. 3. yy'da yıllarında Edessa Kırallığı IX Manu döneminde Komutan Barşamaş'ın oğlu Aftuna tarafından Kraliçe Şalmeth için yapılmıştır.¹⁵¹ Göldeki balıkların ateşteki odunlardan dönüştüğüne dair sahil bir bilgi de mevcut değildir. 1664 yılında şehirden yolu geçen Fransız seyyah Thevenot de kalenin ateşe atılma hadisesindeki bu yerine işaret etmektedir. Aynı şekil de o da bunun bir halk inancı olduğunu dile getirmekte ve Talmud'la bir ilişkilendirme kurmamaktadır.¹⁵²

Portekizli Yahudi kökenli Antonio Tenreyro 1524-1525 yıllarında Urfa'ya geldi. Bu sırada Ermeni asıllı bir tüccarın evinde misafir kaldı. Bu tüccar Kutsal Kitap'a dayanarak bir mevzuu aktarmıştır. Buna göre İsrailoğulları

¹⁴⁷ James Silk Buckingham, *Travels in Mesopotamia* (London, 1827), 70 Daha geniş bilgi için bkz. Azizova, "İslam Medeniyeti ve Tarihinde Şanlıurfa 'Osmanlı Belge ve Kaynaklarında Urfa'", 4/173.

¹⁴⁸ Kutsal Kitap, Tekvîn, 11:32; Buckingham, *Travels in Mesopotamia*, 70.

¹⁴⁹ Buckingham, *Travels in Mesopotamia*, 70-76; Azizova, "İbrahim'in Havuzu'ndan İsa'nın Mendili'ne", 4/175.

¹⁵⁰ George Percy Badger, *Nestorians and their Rituals* (London, 1852), 1/131.

¹⁵¹ S. Sabri Kürkçüoğlu, "Şanlıurfa'yı Gezelm Görelim Yaşayalım" *ŞURKAV Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi* 1/1 (2008), 16.

¹⁵² Jean de Thevenot, *The Travels of Monsieur de Thevenot into the Levant* (London, 1686), 2/41-42.

zamanında Abdenago Sidrac ve Misac adında üç gencin fırına atıldığını, bu fırının Urfa'da olduğunu ve yanında bir su kaynağının olduğunu anlatmıştır. Aynı şekilde Portekiz asıllı olan Mestre Afonso da yaklaşık 41 yıl sonra Urfa'ya gelmiştir. Aynı olayı kendisi de duymuş ve not almıştır.¹⁵³ Olay halk arasında anlatıla gelen asılsız bir efsane olmayıp, Eski Ahid'in Daniel Kitabı 3:1-30 bölümünde anlatılmaktadır. Buna göre M.Ö 605-562 yılında yaşamış olan Babil Hükümdarlarından II Nebukadnezar bu üç genci fırına attırıştır. Bu olayın Hz. İbrâhim ile bir ilişkisinin kurulabilmesi muhtemeldir.

Neibuhr, kalenin İncil'de sözü geçen Nemrud'un sarayı olduğu, Halilurrahman Camii'nin diğer adıyla Makam-ı İbrâhim Camii'nin ise bir rüyada Hz. İbrâhim'in burada namaz kıldığının görülmesi sebebiyle inşa edildiğini söylemektedir.¹⁵⁴ Buckingham caminin son derce güzel ve muhitin en büyük camisi olduğuna işaret etmektedir.¹⁵⁵ Batılı seyyahların notlarında Balıklıgöl'deki balıkların kutsallığına ve halkın bu konudaki hassasiyetine dair inanışlarına dair bilgiler de yer almaktadır.¹⁵⁶

Sonuç

Urfa'nın İslâmi kimlik açısından asıl özdeşleştiği şey MÖ. 2000-1400 yılları arasında yaşamış olan Hz. İbrâhim'dir. Hem İslami kaynaklarda hem Ahd-i 'Atık ve Ahd-i Cedid'te hem de arkeolojik bulgularda bunu doğrular mahiyette bilgiler bulunmaktadır.

Hz. İbrâhim Harran'a Ur kentinden gelmiştir. Buna dair yer alan bilgilerde doğu ve batı kaynakları adeta ittifak içindedir. Burada ihtilaf edilen konu Ur kentinin Güney Mezopotamya'da Irak sınırları içerisindeki Ur kenti mi, yoksa Kuzey Mezopotamya'da Güneydoğu Anadolu Bölgesinde'ki Urfa kentimi olduğudur. Tevrat burayı Keldânlerin Ur kenti olarak dile getirmektedir. Ancak bu Tevrat'ın tercümelerine sonradan eklenmiş bir şey olup, önceki yazımlarında yer almamaktadır. Tevrat Hz. İbrâhim'in Fırat'ın ötesinden yani Kuzey Mezopotamya'dan geldiğine, atalarının Ârâmîce konuştuğuna yer

¹⁵³ Salih Özbaran, "António Tenreiro'nun Osmanlı Topraklarında Yaptığı Gezi Notları", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 2/1 (1984), 55-67.

¹⁵⁴ Niebuhr, *Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern*, 2/407.

¹⁵⁵ Buckingham, *Travels in Mesopotamia*, 81.

¹⁵⁶ Badger, *Nestorians and their Rituals*, 1/324-326; Niebuhr, *Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Landem*, 2/407; Buckingham, *Travels in Mesopotamia*, 63-64; Daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Azimli, "Osmanlı Dönemi Seyyahlar Gözüyle Urfa", *İslam Medeniyeti ve Tarihinde Şanlıurfa 'Osmanlı Belge ve Kaynaklarında Urfa*, 4/163 vd.

vermektedir. Urfa bölgesi Kuzey Mezopotamya'da bulunmaktadır ve bir dönem Arâmîlere ait bir muhittir. Ur kentinden Kenân'a hicret edecek biri için Harran ileride Kuzey'de kalmaktadır. Bu sebeple bu güzergâhta bir durak yeri değildir. Ancak ülke sınırlarımız içinde olan Urfa bu konu için daha uygun bir noktada yer almaktadır. İbn Meymûn ve Titus Flavius Josephus gibi Yahudi bilginler de bu düşüncededir.

Tevrat Hz. İbrâhim'in ve eşi Sâre'nin, babası Tareh tarafından Kenân bölgesine giderken Harran'a getirildiğini söylemektedir. Bu sırada Hz. İbrâhim Sâre ile evli olduğuna göre, onun yetişkin ve kendi ayakları üzerinde durabilecek bir yaşta olduğunu söylemek mümkündür. İbrâhim (a.s) daha küçük yaştan itibaren babasıyla inanç noktasında anlaşmazlığa düşmüştür. Nasıl olur da babası kendisini ve eşi Sâre'yi alıp Harran'a getirmiştir? Bu malumat pek uygun görünmemektedir. Kenân diyarına gitmek üzere yola çıktıklarına göre neden Tareh'in diğer oğlu Nahor Harran'da yaşamaya devam etmiştir? Hz. İbrâhim'in bulunduğu yerden hicret etmesi Nemrud tarafından ateşe atılması hadisesinden sonradır. Babasının bu sebeple Ur kentinden Harran'a hicret etmesi zor görülmektedir. Çünkü babasının Nemrut ile inanç anlamında bir anlaşmazlığı yoktur. Buraya, evlenmiş ve bir aile kurmuş olan oğlu İbrâhim ile gelmiş olması da mümkün değildir. Zira oğlu ile inanç konusunda tam bir tenakuz içerisindeydi.

Tevrat'da Hz. İbrâhim oğlu İshak için kız isteneceği haber verilirken Harran için "baba, ata yurdu" olarak bahsedilmektedir. Babası burada vefat etmiştir. Kardeşi Nahor'un burada kalmıştır. Çocukları İshâk ve Ya'kûb'un eşleri ve ilk çocuğu Yûsuf (a.s) buralı olup, kayınbabaları ve dayıları burada yaşamaya devam etmiştir. Harran, Hz. İbrâhim'in Kenân diyarına hicretinde bir durak olsaydı bunların birçoğunun olması imkânsız olurdu.

Urfa yöresine dair seyyahların tuttıkları notlar Hz. İbrâhim'in bölgeyle olan ilişkisini halk inanışında çok eskilere dayandığını göstermektedir. El-Melikü'l-Eşref'in 'Aynu'l-'Arus'a dair tasarrufu bu mevzuyu somutlaştıran unutulmuş bir vakiadır. Birçok yere hadis için seyahatler düzenleyen Ebu'l-Abbâs Ahmed es-Sülemî'nin vefat edene kadar burada kalması el-Melikü'l-Eşref'in bu konudaki inancının doğruluğunu teyit eder bir ayrıntıdır. Hem seyyahların kayıtları hem de bu durum Hz. İbrâhim'in Sâre ile 'Aynu'l-'Arus'ta evlendiğini haliyle burada da yaşadığını göstermektedir.

Hz. İbrâhim'in nesebindeki isimler ile Urfa bölgesindeki Harran, Tell Fiddân, Suruç gibi yer isimleri arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Yöreye dair araştırmaları olan bazı bilim adamları buna özellikle dikkat çekmektedir. Yer isimlendirmelerinde geçmişteki tarihi ve dini şahsiyetlerin önemli bir etken olduğu genel kabul bir vakiadır.

Bütün bu veriler ışığında Hz. İbrâhim'in ve atalarının yurdunun Keldâniler'e nispet edilen Irak'taki Ur kenti olmadığını, aksine Urfa olduğunu ve Hz. İbrâhim'in Filistin'e gitmeden önce bu bölgede yaşadığını, ateşe atıldığını söylemek mümkündür.

Kaynakça/Reference

Abdülhakk, Abdülmümin. *Merâsidü'l-itlâ' 'alâ esmâi'l-emkineti ve'l-bikâ'*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412.

'Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *el-Feyzû'l-cârî bi şerhi Sahîh İmâm el-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Kemâl el-Müttahide, 1439.

"Agatha Christie". *Wikipedia*, erişim: 01 Temmuz 2021. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Agatha_Christie&oldid=25708538

"Wikipedia", *Amoriler*, erişim: 02 Nisan 2022. https://tr.wikipedia.org/wiki/Amoriler#cite_note-1

"Ârâmîler". *Wikipedia*, erişim: 09 Nisan 2021. <https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Ârâmîler&oldid=25286684>

Aslan, Ahmet. "Hz. İbrâhim'in (a.s.) Urfa'da Doğduğuna Dair Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *Uluslararası Hz. İbrâhim (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu*. 263-287. İstanbul: Nida Akademi, 2019. <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>

"Asmahan". *Wikipedia*, erişim: 07 Temmuz 2021. <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Asmahan&oldid=1032444060>

Azimli, Mehmet. "Osmanlı Dönemi Seyyahlar Gözüyle Urfa". *İslam Medeniyeti ve Tarihinde Şanlıurfa 'Osmanlı Belge ve Kaynaklarında Urfa*. ed. Kasım Şulul vd., 2018.

Azizova, Elnure. "İbrâhim'in Havuzu'ndan İsa'nın Mendili'ne Oryantalizmin Edessa'sında Dini Eksen: 16.-19. Yüzyıl Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Urfa'sında Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman Kimliği Üzerine". *İslam Medeniyeti ve Tarihinde Şanlıurfa 'Osmanlı Belge ve Kaynaklarında Urfa*. ed. Kasım Şulul vd. Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, 2018.

Badger, George Percy. *Nestorians and their Rituals*. 2 Cilt. London, 1852.

Barsoum, Ignatius Aphrem I. *Saçılan İnciler: Süryani Edebiyatı ve Bilimleri Tarihi*, çev. Matti Moosa, ed. Piscataway, NJ : Gorgias Press, 2003.

"Bible Map: Paddan-aram (Haran)", erişim: 08 Temmuz 2021.
<https://bibleatlas.org/paddan-aram.htm>

Buckingham, James Silk. *Travels in Mesopotamia*. London, 1827.

Christie, Agatha Mary. *Come, Tell Me How You Live*. çev. Ekrem el-Himsî. Bağdat: Dâru'l-Medâ, 2015.

Çevik, Adnan. *İlkçağlardan Orta Çağın Sonuna Kadar Midyat ve Yöresi (Makalelerle Mardin I Tarih- Coğrafya)*. İstanbul, 1997.

Çığ, Muazzez İlmiye. *İbrâhim Peygamber Sümer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre*. İstanbul: Kaynak, 1997.

Demircan, Adnan. "Peygamberler Şehri Urfa". *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dini Hayat*. ed. Yusuf Ziya Keskin. Ankara: TDV, 2011.

Devâdârî, Ebû Bekir Abdullah Aybek. *Kenzu'd-dürer ve câmi'u'l-ğurar*. thk. Bernhard Ratkhe. 9 Cilt. Mısır: İsa el-Bâbî el-Halebî, 1402.

Diyarbakrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan. *Tarihu'l-hamîs fi ehvâli enfusi'n-nefis*. 2 Cilt. Dâru Sâdır, ts.

Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, Abdullah b. Abdülaziz. *el-Mesâlik ve'l-memâik*. 2 Cilt. Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1992.

Ebû Hasan el-Herevî Ali b. Ebû Bekir. *el-İşarât ilâ marifeti'z-ziyârât*. Kahire: Mektebetu's-Sakâfe ed-Dîniyye, 1423.

Ebu'l-Ferec İbnu'l-İbrî, Ggrecory Bar Habraeus. *Ebu'l-Ferec Tarihi*. çev. Ömer Rıza Doğrul. II Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurmu, 1945.

Ebu'l-Fidâ' 'Îmâduddin İsmail b. Ali. *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer*. 4 Cilt. Mısır: el-Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısriyye, ts.

Ebu'l-Fidâ' 'Îmâduddin İsmail b. Ali. *Takvîmu'l-büldân*. Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1427.

Erkanal, Hayat. *Mezopotamya'ya Açılan Kapı: Nusaybin" (Makalelerle Mardin I Tarih-Coğrafya)*. İstanbul, 2007.

Eroğlu, Cengiz vd. (ed.). *Osmanlı vilayet Salnamelerinde Halep*. Ankara: ORSAM Kitapları, 2012.

Gordon, Cyrus H. "Abraham and the Merchants of Ura". *Journal of Near Eastern Studies* 17/1 (1958), 28-31.

Gordon, Cyrus H. *Common Background of Greek and Hebrew Civilizations*. Toronto: Canada by George j. McLeod Limited, 1965.

Günaltay, Şemsettin. *Yakın Şark Elam ve Mezopotamya*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Basım, 1987.

- Gür, Mehmet Sadık. "Süryânice", *T.D.V İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Hâkim, Muhammed b. Abdullah en-Nisâbûrî. *el-Müstedrek 'ala's-sahîhayn*. thk. Mukbil b. Hâdî. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.
- Harman, Ömer Faruk. "Hz. İbrâhim ve Urfa". *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dini Hayat*. 118-136. Ankara: TDV Yayınları, ts.
- Harman, Ömer Faruk. "Hz. İbrâhim ve Urfa". *Hz. İbrâhim ve Urfa*. ed. Metin Eriş. 118-136, 2017.
- Harman, Ömer Faruk. "İbrahîm". *T.D.V İslam Ansiklopedisi*. 21/266-272. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Hatîb el-Bağdâdî. *Tarihu Bağdat ve zuyûlih*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417.
- Hâzin, Alaaddin Ali b. Muhammed. *Lübâbu't-tevîl fi me'ânî'-tenzîl*. thk. Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
- 'İsâmî, Abdülmelik b. Hüseyin. *Semtu'n-nücûmi'l-'avâlî fi enbâi'l-evâi'li ve'-tevâlî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn 'Asâkir, Ali b. el-Hüseyin. *Tarihu medineti Dimeşk*. thk. Muhibbuddin Ebû Saîd. 70 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1995.
- İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tunusî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Cübeyr Muhammed b. Ahmed. *Rihletu İbn Cübeyr*. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, ts.
- İbn Haldûn Abdurrahman b. Muhammed. *Tarih İbn Haldûn*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1988.
- İbn Hazm, Ali b. Ahmed. *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Dâru'l-Efâki'l-Cedîde.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Ali Şirî. 14 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1988.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Dâru Taybe: Beyrut, 1420.
- İbn M'asûm Sadruddin el-Medenî. *et-Tîrâzu'l-evvel*. 9 Cilt. Müessesetu lî âli'l-Beyt lî İhyâi't-Turâs, ts.

İbn S'ad, Ebû Abdullah Muhammed. *et-Tabâkâtu'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir 'Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.

İbn Şeddâd İzzeddin Ebû Abdullah. '*Alâku'l-hatîra fî zikri umerâi's-Şâm ve'l-Cezire*. thk. Yahya Zekeriyya 'Abbâde. Şam: Vezâratu İhyâu't-Türâsî'l-Arabî, 1991.

İbnu'l-Cevzî, Cemaluddin Abdurraman. *el-Muntazam fî tarihi'l-Ümem ve'l-mulûk*. thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ, Mustafa Abdulkadir 'Atâ. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992.

İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kerem. *el-Kâmi'l-fi't-tarih*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Küttabi'l-Arabî, 1997.

İbnu'l-Verdî, Ömer b. Muzaffer. *Tarih İbnu'l-Verdî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.

İbrâhim Halîl Mesci İmamı Muhammed Abdül'â. "Harran Üniv. İlahiyat Fak Olarak 'Aynu'l-'Arûs Ziyareti (02.06.2021)".

Karan, Cuma. *Diyâr-ı Bekr ve Müslümanlarca Fethi*, İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2014.

Karan, Cuma. "Mezopotamya'daki Yerlerin İsim ve kökenlerinin Tespitindeki Zorluklar ve Silvan İsmi Üzerindeki Tartışmalar Örneği", *Uluslararası Silvan Sempozyumu Kitabı*, Mardin: Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2012, 685-699.

Kazvîni, Zekeriyya b. Muhammed b. Mahmud, *Ahbâru'l-Bilâd ve Esâru'l-İ'bâd*, Beyrut: Dâr-u Sadr, ts.

Köksal, Mustafa Asım. *Peygamberler Tarihi*. 2 Cilt. Ankara: TDV Yayınları, 1992.

Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları, 2009.

Köroğlu, Kemalettin. *Eski Mezopotamya Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Kürkçüoğlu, S. Sabri. "Şanlıurfa'yı Gezelim Görelim Yaşayalım" *ŞURKAV Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi* 1/1 (2008), 14-27.

Makdisî, el-Mutahhir b. Tâhir. *el-Bedu' ve't-tarih*. 6 Cilt. Mısır: Mektebetu's-Sakâfeti'd-Diniyye, ts.

Makrîzî, Takiyuddin. *el-Mukaffâ'l-Kebîr*. thk. Muhammed Ya'lâvî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2006.

"Mari (antik kent)". *Wikipedia*, erişim: 26 Şubat 2021. [https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Mari_\(antik_kent\)&oldid=2497657](https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Mari_(antik_kent)&oldid=2497657)

Mukâtil b. Süleyman, İbn Beşir el-Ezdî. *Tefsir Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şehhâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî, I., 1423.

- Münzirî, Zekiyuddin Abdülazim b. Abdülkuvâ. *et-Tekmile livefâyati'n-nukle*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 4 Cilt. Beyrut, ts.
- Niebuhr, Carsten. *Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern*, . ed. Fuat Sezgin. Frankfurt, 1994.
- Nisâbûrî el-Kummî, Nizamuddin el-Hasan. *Ġarâibu'l-Kur'ân ve reġâibu'l-Furkân*. thk. Zekeriyya 'Umeyrât. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416.
- Özbaran, Salih. "Antônio Tenreiro'nun Osmanlı Topraklarında Yaptığı Gezi Notları". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 2/1 (1984), 55-67.
- Özfirat, Aynur. *Eskiçağda Harran*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1994.
- "Paddan Aram". *Wikipedia*, erişim: 06 Haziran 2021. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Paddan_Aram&oldid=1027115053
- Pococke, Richard. *A Description of the East and Some Other Countries*. 2 Cilt. London, 1945.
- Râzî, Fahrudin Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- Râzî, Fahrudin. Muhammed b. Ömer. *'Ismetu'l-enbiyâ*. Kum: Menşurât el-Kutubî en-Necefi, 1406.
- Rendsburg, Gary. "Ur Kasdim: Where Is Abraham's Birthplace?", ts. <https://www.thetorah.com/article/ur-kasdim-where-is-abrahams-birthplace>
- Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed. *el-Keşfu ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân*. thk. Ebû Muhammed b. 'Aşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002.
- Sa'id Havvâ. *el-Esâs fi't-tefsîr*. 11 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 1424.
- Safedî, Salahuddin. *el-Vâfi bi'l-vefayât*. thk. Ahmet Arnavut. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi, 2000.
- Sever, Erol. *Asur Tarihi*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996.
- Sıbt İbnu'l-Cevzî, Şemsuddin Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu. *Mirâ'tu'z-zaman fi tevârîhi'l-'ayân*. thk. Muhammed Berakât vd. 23 Cilt. Suriye: Dâru'r-Risâle el-Âlemiyye, 1434.
- Sıddık Hasan Hân, Ebu't-Tayyib Muhammed. *Fethu'l-beyân fi mekâsıdı'l-Kur'ân*. 15 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1992.

"Suruç" *Wikipedia*, erişim: 11 Mayıs 2021. <https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Suru%C3%A7&oldid=25443544>

Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir. *ed-Durru'l-mensûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Şerîf el-İdrîsî Muhammed b. Muhammed. *Nüzhetu'l-müştâk fî ihtirâki'l-âfâk*. 2 Cilt. Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 1409.

Tabarânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-evsat*. thk. Tarik b. 'İvadillah, Abdullah b. Musin. 10 Cilt. Kahire: Daru'l-Haremeyn, ts.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Sahîh ve da'îf tarîh et-Taberî*. thk. Muhammed b. Tahir el-Berzencî. 13 Cilt. Dımeşk: Dâr İbn Kesîr, 2007.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Tarihu't-Taberî*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387.

Taha Bâkır. *Mukaddime fî tarihi'l-hadârâti'l-kadîme*. Bağdat: el-Varrâk, 2009.

Tantâvî, Muahmmmed Seyyid. *Tefsiru'l-vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 15 Cilt. Kahire: Dâru Nahdati Mısır, I., 1997.

Thevenot, Jean de. *The Travcls of Monsieur de Thevenot into the Levant*. London, 1686.

'Uleymî, Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman. *el-Ünsu'l-celîl bi tarihi'l-Kudsi ve'l-Halîl*. thk. Adnan Yunus Abdulmecid Ebû Tebbâne. 2 Cilt. Amman: Mektebetu Dandîs, 1420.

"Ur of the Chaldees" *Wikipedia*, erişim: 01 Temmuz 2021. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Ur_of_the_Chaldees&oldid=1031364760

Wensinck, Arent Jan. "İbrâhim". *İslam Ansiklopedisi*. 5/870-880. İstanbul: M.E.B, 1993.

Yakut el-Hamevî Şihabuddin. *Mu'cemu'l-büldân*. Beyrut: Dâr Sâdır, 2. Basım, 1995.

Zamahşerî, Mahmut 'Amr. *el-Keşşâf 'an hakâkiki ğavâmidi't-Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1407.

"عين العروس" *ويكيبيديا*, erişim: 12 Temmuz 2020. <https://ar.wikipedia.org/wiki/>

